

Mato ILKIĆ

FIGURALNI PRIKAZI NA RIMSKIM LIMENIM PREDMETIMA IZ SOTINA - *CORNACUM*

UDK 04:739.5>(497.5 Solin)“652“

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 15. 08. 2010.

Odobreno: 15. 09. 2010.

Mato Ilkić

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Obala kralja Petra Krešimira IV, br. 2

HR - Zadar

e-mail: milkic@unizd.hr

Autor u članku tematizira rimske limene predmete s figuralnim prikazom iz Sotina. Na tom slabo poznatom višeslojnom arheološkom nalazištu u hrvatskom Podunavlju otkriveno je šest takvih artefakata. Svi su izrađeni od bronce i ukrašeni otiskivanjem matrice. Na poklopcu jedne pečatne kapsule je motiv Viktorije. Slijedi kružna pločica s figuralnom kompozicijom koja se vjerojatno odnosi na Auroru kako predvodi konje. Na jednom malom ulomku je motiv koji se može povezati s ikonografijom Sola u kvadrigr. Likovni sadržaj na okovu pojasne kopče i dvodijelnom jezičku vjerojatno prikazuje Belerofonta koji jaše Pegaza i ubija Himeru. U Sotinu je nađena i jedna fragmentirana kružna pločica ukrašena ljudskom glavom, možda Meduzinom.

Ključne riječi: Sotin (*Cornacum*), rimski figuralni prikazi, kulturna simbolika, Aurora, Belerofont, Meduza, Sol, Viktorija

Na području Sotina u rimskom razdoblju bio je *Cornacum*, jedan od najvažnijih augzilizarnih uporišta na limesu u današnjem hrvatskom Podunavlju. Na tome neistraženom višeslojnom arheološkom lokalitetu 10 km jugoistočno od Vukovara, u posljednja dva stoljeća slučajno su pronađeni mnogobrojni i raznovrsni artefakti. Prigodom različitih zemljanih radova, a osobito dubokim

oranjem, na površinu je dospjela, među inim, i sitna rimska brončana plastika. Jedan takav nalaz kulturnoga karaktera nađen je prije više od 130 godinu.¹ Međutim, iz Sotina potječe i šest limenih predmeta s figuralnim prikazom. Oni dosad nisu znanstveno publicirani.² Svi su od bronce. Imaju izvornu zelenkastu patinu.³ Likovni sadržaj na njima je izveden otiskivanjem matrice.

¹ Riječ je o Sabazijevoj zavjetnoj ruci, koja se čuva u zagrebačkom Arheološkom muzeju. O tome vidjeti u: LJUBIĆ 1879, 108, tab. IV, 2.

² Artefakti se nalaze u privatnom vlasništvu. Registrirani su pri Ministarstvu kulture Republike Hrvatske. Sačuvani su točni podatci o mjestima njihova pronalaska. Većinu sam kataloški obradio u disertaciji (ILKIĆ 2003, Kat. br. 111, 145-147).

³ Prigodom čišćenja limenih predmeta s figuralnim prikazom dobio sam niz korisnih savjeta od

Karta 1. Sotin

Sl. 1a-b. Pečatna kapsula s prikazom Viktorije na poklopcu. Donji dio poklopca i desna bočna strana kutijice su oštećeni. Bronca sa zelenom patinom. Veličina: 23 x 16 x 6 mm. Sotin, Jaroš, katastarska čestica 1248/1.

Za zaštitu dragocjenosti i povjerljivih informacija od znatizeljnih očiju, u antičkom svijetu, osim plombi,⁴ koristile su se i pečatne kapsule. Sastoje se od poklopca koji je zglobnim mehanizmom pričvršćen za kutijicu. Na njoj je više malih otvora. Služili su za provlačenje konopca, kojim je voskom zapečaćena kapsula bila pričvršćena za neko pismo, službeni dokument, vrećicu s novcem ili za drugačiju vrstu vrijednoga sadržaja. Rimske pečatne kapsule su brojne i u Hrvatskoj, ponajviše u Sisku (*Siscia*). Njihovi poklopci su često ukrašeni raznobojnim emajlom, oblikujući različite geometrijske motive.⁵

Međutim, svojim figuralnim sadržajem, pečatna kapsula sa sotinskog položaja Jaroš pripada rijetkoj vrsti takvih artefakata (Sl. 1a-b). Izrađena je od tankoga lima. Ovalne je forme. Njezina kutijica ima na bočnim stranama po jedan mali otvor. Na suženom i blago prema unutra ispupčenom dnu su tri kružne rupice. Poklopac

kapsule je ukrašen s udesno okrenutom Viktorijom. Iako je figuralna kompozicija mala, visoka tek 12 mm, izvedena je vrlo vješto, s puno razmjernih detalja i osjećaja za perspektivu prostora. Prebacivši težište tijela na desnu nogu, božica pobjede lijevom rukom pridržava okrugli štit, koji je u visini njezinih prsiju postavljen na stupić. Oslanjajući se lijevom stopalom na malu kuglu, desnom rukom nešto upisuje u središte ispupčenog štita. I dok desno opušteno krilo prati liniju njezina malo prema naprijed nagnuta tijela, lijevo krilo joj se nalazi pod nešto većim kutom. Skladnost cijele kompozicije izražena je i u draperiji, koja, stisnuta uz bedra, naborana pada do nožnih članaka.

Takva ikonografija Viktorije, s nizom varijanata, javlja se na novcu,⁶ i to nakon Neronove smrti, odnosno u razdoblju građanskoga rata, pa sve do kasne antike.⁷ To, međutim, nije od velike koristi za uže datiranje prikaza na sotinskom poklopcu. Ali, zato to omogućuju druge slične pečatne kapsule, koje su istih tehničkih osobina, ali ukrašene carskim portretima. Takva jedna, datirana između 50. i 120. godine, potječe iz Londona.⁸ Na internetu je objavljena izvrsno očuvana pečatna kapsula s likom Domicijana.⁹ Portreti s primjerka iz luke u Ostiji pripisani su Hadrijanu i Sabini.¹⁰ Dakle, prema tome, nalaz iz Sotina je vjerojatno iz razdoblja dinastije Flavijevaca ili ranih Antonina.

Skladno oblikovan prikaz Viktorije na kapsuli iz Sotina odaje njezin službeni, i to vjerojatno vojni karakter. Njome je možda bila zapečaćena vrećica s novcem ili neka pošiljka s drugačijim vrijednim sadržajem. Na dunavski limes je mogla dospjeti i s važnim vojnim dokumentom, koji je mogao biti osiguran upravo s tom pečatnom kapsulom.

Krilata božica, ali u društvu dva konja koje predvodi

djelatnika Hrvatskog restauratorskog zavoda u Zadru, na čemu im se najljepše zabvaljujem.

⁴ RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1980, 248; ILKIĆ 2006, 57.

⁵ KOŠČEVIĆ 1983, 68; KOŠČEVIĆ 1991a, 25-36.

⁶ SCHMIDT-DICK 2002, 124-125, Tafel 54. Općenito o prikazu božice pobjede na novcu vidjeti u: Nika-Victoria 2004.

⁷ Motiv Viktorije, koja upisuje tekst u središte štita oslonjenog na postament, nalazi se na kovanicama iz razdoblja građanskoga rata (68.-69.), primjerice na sesterciju kovanog za Vitelija. O tome vidjeti u: SUTHERLAND 1984, 277, Pl. 32, 169. Gotovo isti takav likovni sadržaj božice pobjede je i na kasnoantičkim kovanicama, npr. na jednoj vrsti srebrnog novca (*miliarensis*), iskovanog za vladavine Valentinijana I. O tome vidjeti u: PEARCE 1951, 118, Pl. VIII, 4.

⁸ HOLMES 1995, 392-394, Fig. 2, 3. Na poklopcu je vjerojatno prikazan Vespazijan ili Tit.

⁹ <http://www.romeinspompeii.net/post.html> (17. kolovoza 2010.).

¹⁰ HATTATT 1989, 464, Fig. 24, 151.

na kratkim uzdama, prikazana je na još jednom malom artefaktu iz Sotina (Sl. 2). Naime, na necjelovito sačuvanoj kružnoj pločici podvijenoga ruba nalazi se frontalno postavljena kompozicija u čijem središtu dominira božica. Kompozicijski, cijeli sadržaj je razdijeljen na dvije simetrične polovice, u čijoj se osi nalazi božica s krilima. Na sebi ima kratki hiton s pri kraju valovito lepršajućim naborima. Tijelom nagnuta u lijevo, licem je usmjerena prema desnome konju. On je, propinjući se prednjim nogama, glavom zaokrenut prema božici. Držeći tu plemenitu životinju odmah ispod njuške, božica ju, čini se, povlači k sebi. Taj dio figuralnog sadržaja je očito glavni, što je istaknuto i izražajnijom dubinom reljefa, s puno vješto izvedenih detalja. Drugi konj, okrenut ulijevo i pognute glave, naznačen je znatno plićim reljefom. U podnožju te dinamične kompozicije su vjerojatno prikazani oblaci. Prema tome, cijela radnja se odvija u zraku, što sugeriraju i božičina visoko rastvorena krila.

Frontalni prikaz krilate božice, zbog vrlo zahtjevne izvedbe, nije čest u antičkom svijetu. Osim na kameji s kompozicijom Viktorije koja predvodi četiri konja, datirane u 1. st. prije Krista,¹¹ takav motiv je urezana i na jednoj istovremenoj gemi.¹² Slično oblikovan sadržaj nalazi se i na rimskom republikanskom denaru iz 47. godine prije Krista, ali je pripisan Aurori.¹³ Tu božicu zore Rimljani su preuzeli od Grka, koji su ju zvali *Eos*.¹⁴

Sotinska okrugla pločica s reljefnim prikazom lebdeća krilata božica koja predvodi dva konja, nadahnuta je, čini se, jednim od prizora iz mitološkoga opisa Aurore, tj. Eoje. Naime, prema Homeru (Odiseja, 5. pjevanje), ona se pri kraju noći ustaje sa svoje postelje na istoku. Odjevena u haljine boje šafrana, uskače u dvokolice koju vuku konji Lamp i Faetont, te se vozi na Olimp, gdje najavljuje dolazak svoga brata Helija.¹⁵ Dakle, pretpostavljam da se motiv sa sotinske pločice odnosi na božicu zore, koja

svome bratu bogu Sunca dovodi pastuhe za njegovo putovanje preko nebeskoga svoda.

Uslijed nedostatka izravnih analogija nije moguće pouzdano odrediti namjenu toga artefakta iz Sotina. Možda ga treba vezati uz vojni kontekst. Iako vrsnoća izrade likovne kompozicije upućuje na rano razdoblje Rimskog carstva, tek će budući nalazi, vjerujem, omogućiti treba uže vremensko opredjeljivanje takve vrste ukrasnih predmeta. Otkrivena je uz rubni dio lesne zaravni, poviše dunavske obale Vrućak.

Na tom sotinskome položaju nađen je i mali ulomak pločice sa sačuvanim dijelom figuralne kompozicije koja se vrlo vjerojatno odnosi na frontalni motiv kvadriga sa Solom, rimskim bogom Sunca, izjednačenog s grčkim Helijem (Sl. 3). Iznad donjega ravnog ruba, obrubljenog krupnim točkastim nizom, prikazana su dva konja. Ispred prvoga, okrenutog tijelom udesno, a glavom unazad, stoji drugi konj dužega vrata i glave okrenute udesno. Između životinjskih nogu je kotač od kola. Ikonografski, prikaz s ulomka iz Sotina odgovara desnom donjem dijelu frontalne kompozicije Sola s kvadrigom.

Takav frontalni motiv rimskog boga Sunca nalazi se na srebrnoj pločici iz Intercise,¹⁶ kao i među mitološkim scenama s oplata jednoga kovčega nađenog na lokalitetu Császár.¹⁷ Također, *Sol invictus* prikazan sprijeda čest je motiv na brojnim kovanicama iz razdoblja cara Proba,¹⁸ a urezan je i na jednoj gemi.¹⁹

Ulomak pločice iz Sotina možda je pripadao oplati kovčega. S obzirom na to da je likovni sadržaj na njoj stiliziran, vjerojatno pripada razdoblju 3. ili 4. stoljeća.

Jedan od najvažnijih dijelova rimske vojne opreme bio je pojasni remen za nošenje oružja. *Cingulum* je simbolizirao vojni poziv, a njegovo skidanje značilo je razvojačenje.²⁰ Od takvih opasača u Sotinu je nađen veliki broj raznovrsnih brončanih dijelova.²¹ Njih nekolicina

Sl. 2. Necjelovito sačuvana kružna pločica s prikazom krilate božice (Aurora) koja predvodi konje. Bronca sa zelenom patinom. Veličina: 20 x 18 x 0,2 mm. Sotin, rubni dio lesne zaravni poviše dunavske obale Vrućak, katastarska čestica 338.

Sl. 3. Ulomak pločice s prikazom konja između čijih je nogu kotač (Sol u kvadrigi). Bronca sa zelenom patinom. Sačuvana veličina: 19 x 12 x 0,2 mm. Sotin, rubni dio lesne zaravni poviše dunavske obale Vrućak, katastarska čestica 338.

¹¹ NEVEROV 1971, 36, 37.

¹² NEVEROV 1976, 104, 111.

¹³ CRAWFORD 1974, 453.

¹⁴ *Ukratko o božici zore (grč. Eos, lat. Aurora) vidjeti u: RISTIĆ 1984, 131-132; ZAMAROVSK 2004, 92; HOLZAPFEL 2008, 92-93.*

¹⁵ RISTIĆ 1984, 131.

¹⁶ GÁSPÁR 1986, 152, Taf. XXXVIII, 381.

¹⁷ BUSCHHAUSEN 1971, 86, A Taf. 44.

¹⁸ *Primjerice, usporediti antoninijan iz Serdike, i to u: WEBB 1972, 112, Plate V, 1.*

¹⁹ GESZTELYI 1986, 123, Nr. 37.

²⁰ HOFFILLER 1912, 113; KOŠČEVIĆ 1991b, 94.

²¹ RADMAN-LIVAJA 2002, 79, T. XXVI, 182; ILKIĆ 2003, 66-67, Kat. br. 100-102, 104-109, 111-120. *Jedna rimska brončana kopča iz Sotina čuva se u vukovarskom Gradskom muzeju pod inventarnim brojem 1855, IV.*

Sl. 4. Predica s oštećenim okovom na kojemu je prikazan konjanik (Belerofont). Veličina predice: 35 x 16,5 x 3 mm. Bronca sa zelenom patinom. Veličina sačuvanog dijela okova: 26 x 24 mm. Sotin, Jaroš, katastarska čestica 1248/1.

Sl. 5a-b. Dvodijelni jezičak s prikazom konjanika (Belerofont). Bronca sa zelenom patinom. Veličina: 31 x 22 x 0,3 mm. Sotin, Popino brdo, katastarska čestica 325.

²² BURGER 1974, 81, Fig. 17, 1 (Tombe 61); TÓTH 2005, 185, 190, Abb. 4: 3.

²³ BURGER 1966, 108 Fig. 100 (Grave 89).

²⁴ BUSCHHAUSEN 1971, 170, A Taf. 103 (unten).

²⁵ DAIM, STUPPNER 1991, 55, Abb. 8 (Grab 61).

²⁶ PARRAGI 1963, 315, 326, (8. kép).

²⁷ FÜLEP 1984, 203, Pl. VIII, 3.

²⁸ TÓTH 2005, 190, Abb. 4: 2 a-b. Motiv na tome dvodijelnom jezičku tehnički je vrlo dobro izveden.

Unutar kompozicije je vidljivo da konj ima krila. Dakle nedvojbeno je prikazan Pegaz, na kojemu je Belerofont koji sulicom napada Himeru.

²⁹ TÓTH 2005, 190, Abb. 4: 4.

³⁰ Tesori nazionali 1991, 303, 3d. Sačuvan je desni donji kut jezička na kojemu je vidljiv prednji dio konjanika, ispod kojega je četveronožna životinja. U katalogu izložbe ulomak je pripisan dijelu ostave kasnosrednjovjekovnog nakita iz Slakovaca. No, to je vjerojatno pogriješno. On pripada kasnoantičkom razdoblju, a po svoj prilici i drugom nalazištu.

³¹ POPOVIĆ 1991, 203-205.

³² Na području brvatskog dijela Panonije jedna zavjetna kamena pločica s prikazom tračkoga konjanika potječe iz Siska (Siscia). O tome vidjeti u: HOFFILLER 1902, 192-203, Sl. 106.

³³ CHIESA 1966, 306-307, Tav. XLIII, 855-858.

³⁴ MATTINGLY 1977, 300, PLATE LIX, 6. Osim za Konstantina Velikog, ista emisija kovana je i za Licinija I. Takva kovanica je pronađena u Stocu. O tome vidjeti u: MEIXNER 1969, 16, Tabla br. V, 2. Usporediti i kovanice prikazane na: http://www.forumancientcoins.com/notinric/rom-17_p.html (STĀPNIEWSKI 2004, podnaslov: RIC VII, Constantine I, unlisted issue [LIBERATOR ORBIS], officina P, pregledanoj 15. kolovoza 2010.). Na tu internetsku stranicu uputio me je Ante Grčić. Za tu darovanu dobrotu najljepše mu se zahvaljujem, kao i Anamariji Kurilić, koja mi je dala niz korisnih savjeta.

imaju figuralni ukras. Takav gotovo cjeloviti nalaz potječe sa sotinskoga položaja Jaroš (Sl. 4). Kopča se sastoji od profilirane, zaobljene i po širini izdužene predice, na čijoj osovine oštih završetaka je trn facetiranog tijela i šiljatoga vrha. Na njoj je četvrtasti limeni okov, čija je prednja strana obrubljena krupnim točkastim nizom. U središnjem polju je prikazan konjanik, okrenut udesno. U galopu je, što osobito naglašava vijoreći plašt, koji se u više nabora izvija iza jahača. On je zaštićen okruglim štitom, ispruženim prema naprijed, s lijeve strane konjske glave. Oboružan sulicom, uzdignutom desnicom cilja prema svome podnožju. Nažalost, oštećen je donji dio figuralnog okova. Ali, njegov nedostajući sadržaj je moguće pouzdano rekonstruirati, i to zahvaljujući sličnim ili gotovo istim takvim kopčama iz Mađarske. Naime, na okovima s motivom konjanika, dobro datiranim lukovičastom fibulom i novcem iz početka druge polovice 4. st., otkrivenim u kasnoantičkim grobovima

na nalazištima Somodorpuszta²² i Ságvár,²³ između nogu konjanika nalazi se četveronožac, propet udesno i glavom okrenute prema jahaču.

Gotovo ista takva figuralna kompozicija nalazi se i na jezičcima pojasnih garnitura. Jedan primjerak otkriven je na sotinskom položaju Popino brdo (Sl. 5a-b). Sastoji se od dva brončana lima pravokutne osnove, međusobno spojenih u gornjim kutovima sa zakovicama. Doduše, jedna nedostaje. Obje pločice imaju identični ukras. U gornjem manjem polju, omeđenom uz rubove tankom crtom, nalazi se stilizirani biljni vitičasti ornament. U donjem znatno većem polju, obrubljenim krupnim točkastim nizom, dominira udesno galopirajući konjanik. Prikazan je pojednostavljeno, bez hlamide, sulice i štita. U njegovu podnožju je četveronožac raširenih nogu i s dugim, prema gore svinutim repom. Tijelom je okrenut udesno, a glavom zaokrenutom unazad.

Takvi jezičci, ali izvedeni različitim matricama, otkriveni su na nizu lokaliteta u nekoliko podunavskih zemalja. Na području Austrije su nađeni u Ardaggeru²⁴ te u Halbtornu, gdje je primjerak iz groba 61 datiran lukovičastom fibulom u kasnoantičko razdoblje.²⁵ Osim iz Budimpešte (*Aquincum*)²⁶ i Pečuha (*Sopianae*),²⁷ analogije su poznate još i s mađarskih nalazišta Pilismarót²⁸ i Ságvár.²⁹ Jedan manji ulomak čuva se u zagrebačkom Arheološkom muzeju.³⁰ Najistočniji takav nalaz, koliko mi je poznato, otkriven je u Ritopeku (*Tricornium*). Taj srpski primjerak ikonografski se povezuje s kultom tračkoga konjanika.³¹

No, ta je interpretacija upitna. Protiv nje govori nekoliko činjenica. Unutar figuralnog sadržaja na tim jezičcima i okovima nisu naznačeni neki važni elementi kulta tračkoga konjanika, kao što su žrtvenik, vepar i drvo sa zmijom. Nadalje, s matičnog prostora toga kulta, prema

meni dostupnoj literaturi, nisu poznate pojasne garniture s figuralnim prikazom konjanika. One su koncentrirane ponajviše u Panoniji, a dijelom i u Noriku, provincijama gdje su pak, rijetki tragovi kulta tračkoga konjanika.³² Uostalom, motiv jahača može imati i drugačija značenja. Izdvajam pojedine geme iz Akvileje (*Aquileia*),³³ na kojima je možda urezane scena lova, te emisiju novca s legendom LIBERATOR ORBIS, iskovanu u Rimu za vladavine Konstantina Velikoga.³⁴ Na reversu dominira car na galopirajućem konju, ispod kojega je propet lav. Ta zvijer, vjeruje se, simbolizira poraženog neprijatelja.³⁵ Ali, taj novac s političko-promidžbenim prikazom "osloboditelja svijeta", zbog svoje velike rijetkosti,³⁶ čini se, nije služio kao predložak za ikonografski sadržaj koji se nalazi na pojasnim garniturama. To je vjerojatno bio znatno stariji junak, koji dolazi iz grčke mitologije.

Za rješenje ikonografskoga sadržaja na okovima kopča i jezičcima pojasnih garnitura važni su nalazi rimskih kovčega. Na njihovim limenim oplatama čest je motiv krilatoga konja s jahačem koji sulicom napada fantastičnu životinju. To može biti samo hrabri mladić Belerofont na Pegazu, koji ubija čudovište Himeru.³⁷ Oplate kovčega ukrašenih, među inim, i takvim sadržajem, otkrivene su na brojnim lokalitetima, mahom u Mađarskoj.³⁸ O popularnosti toga mitološkog heroja u Panoniji svjedoče i druge vrste arheoloških nalaza, i to iz Intercise, gdje je prikaz Belerofonta isklesan na kamenom reljefu,³⁹ ali i otisnut matricom na okrugloj pločici od srebrna lima.⁴⁰

Dakle, konjanik s okova kopče (Sl. 4) i dvodijelnoga jezičca (Sl. 5a-b) vjerojatno prikazuje Belerofonta. Njemu su pripisane i gore citirane analogije iz Austrije i Mađarske.⁴¹ Koncentracija takvih nalaza na području Panonije ukazuje na to da su oni i nastali u radioničkim središtima na tome prostoru. Prema mitološkoj predaji, Belerofont je ubio čudovište Himeru, porazio neprijateljsku vojsku i savladao ubojice.⁴² Dakle, on simbolizira snagu i vrlinu, pa pojasne garniture s motivom toga hrabrog junaka valja dovesti u vezu, prije svega, s rimskom vojskom kasnoantičkoga razdoblja. Tada su u Sotinu (*Cornacum*) bile stacionirane dvije vojne postrojbe, i to *Cuneus equitum scutariorum*⁴³ i *Equites Dalmatae*.⁴⁴ Vlasnici sotinskih pojasnih garnitura s prikazom Belerofonta vjerojatno su bili neki od pripadnika tih konjaničkih formacija.

Posljednji sotinski limeni predmet s figuralnim prikazom nađen je uz rubni dio lesne zaravni, i to poviše dunavske obale Vručak. Na necjelovito sačuvanoj pločici unutar tanke rubne kružnice utisnut je frontalni motiv stilizirane ljudske glave (Sl. 6). Na golobradom licu su

naznačene oči, nos i usta. Iznad niskog čela nazire se nekoliko pramenova kose. Na desnoj strani glave vidljivo je uho. Prikaz na toj pločici vjerojatno se odnosi na Meduzu.

Motivom Meduzine glave urešeni su brojni rimski artefakti. Najbliže analogije za taj sotinski prikaz pokazuje nekoliko predmeta iz Panonije. Tako su njezinom glavom ukrašeni kružni okovi pojasa iz jednog kasnoantičkoga groba u Pečuhu.⁴⁵ Analogni limeni artefakt, ali otisnut nešto drugačijom matricom, potječe iz Siska.⁴⁶ Slični motiv je čest na oplatama drvenih kovčega. Primjera radi, izdvajam takav jedan nalaz iz Intercise.⁴⁷

Limeni predmeti s figuralnim prikazima iz Sotina pripadaju vrstama koje su za sada jedinstvena pojava na području rimskoga limesa u hrvatskom Podunavlju. Pečatna kapsula s likom Viktorije (Sl. 1a-b) potječe iz razdoblja dinastije Flavijevaca ili ranih Antonina. Ranijem vremenu možda pripada i pločica ukrašena kompozicijom koja se ikonografski može povezati s Aurorom (Sl. 2). Ostali arheološki nalazi iz Sotina su nešto kasniji. Ulomak na kojemu je motiv dva konja između čijih nogu je kotač gotovo sigurno se odnosi na ikonografiju Sola (Sl. 3). Motiv konjanika na okovu predice (Sl. 4) i dvodijelnom jezičku (Sl. 5a-b) vjerojatno prikazuje Belerofonta kako jaše na Pegazu i ubija Himeru. Koncentracija takvih nalaza je uglavnom na području Norika i Panonije, gdje treba smjestiti i proizvodna središta tih pojasnih garnitura. One su sigurno iz kasne antike. Tome vremenu valja pripisati i ulomak pločice na kojoj je možda prikazana Meduza (Sl. 6). Svi motivi na tim sitnim artefaktima iz Sotina mogu se vezati uz rimsku vojsku. To se logično i može očekivati, jer je *Cornacum* bio jedan od najvažnijih augzilizijarnih uporišta na dunavskom limesu u jugoistočnom dijelu rimske provincije Panonije.

Sl. 6. Ulomak kružne pločice s prikazom glave (Meduza). Bronca sa zelenom patinom. Sačuvana veličina: 23 x 16 x 0,3 mm. Sotin, rubni dio lesne zaravni poviše dunavske obale Vručak, katastarska čestica 338.

³⁵ STEVENSON 1982, 517.

³⁶ U standardnom katalogu rimskoga carskog novca Roman Imperial Coinage, u kojemu su obrađeni novci i iz razdoblja vladavine Konstantina Velikoga (sv. 6. = SUTHERLAND 1967 te sv. 7. = BRUN 1966), ta emisija nije zabilježena.

³⁷ Na limenoj oplati koja se čuva u Münchenu, izrijekom je navedeno da se jedna od kompozicija odnosi na Belerofonta. Naime, osim starozavjetnim scenama, oplata je ukrašena i mitološkim temama, od kojih jedna prikazuje jahača na krilatom konju. Iznad njega je natpis BELLOROFOS. O tome vidjeti u: WITT 2004, 262-263.

³⁸ BUSCHHAUSEN 1971, 28-29, 34-38, 52-54, 93-95, A Taf. 7, 9-11, 23, 48-49; GÁSPÁR 1986, 155, 217-218, Taf. IX, XX, XXXV.

³⁹ MÓCSY 1974, 261, Plate 32a.

⁴⁰ BUSCHHAUSEN 1971, 193-194, A Tafel 99; TÓTH 2005, 190, Abb. 4, 1. Primjerku iz Intercise veoma je sličan jedan nalaz iz Mogorjela. O tome nalazu vidjeti u: Arheološki leksikon 1988, Tabla 9, Sl. 6.

⁴¹ Na mađarskom lokalitetu Gorisium nađen je okov na kojemu je motiv konjanika, ispod kojega je propeta zvijer. U literaturi je naznačeno da je prikazan Sveti Juraj (FITZ, LÁNYI, BÁNKI 1978, 258, Taf. II, 335). Međutim, na istoj tabli je i ilustracija kasnoantičke predice (Taf. II, 324), koja tipološki odgovara pojasnim kopčama s prikazom konjanika. Ta predica vjerojatno pripada okovu (Taf. II, 335), što upućuje na još jedan primjerak pojasne garniture s motivom Belerofonta.

⁴² Ukratko o Belerofontu vidjeti u: RISTIĆ 1984, 86-88; GREVS 1987, 220-223; ZAMAROVSKÝ 2004, 60-61.

⁴³ Not. dig. occ. XXXII, 22.

⁴⁴ Not. dig. occ. XXXII, 31.

⁴⁵ BULLINGER 1969, Tafel XXVII; FÜLEP 1984, 68, Pl. XXXI, 3.

⁴⁶ KOŠČEVIĆ 2001, 137, T. III, 23.

⁴⁷ BUSCHHAUSEN 1971, 122-123, A Taf. 70-71.

LITERATURA:

- ARHEOLOŠKI LEKSIKON 1988 *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine 3, Sarajevo 1988.*
- BULLINGER 1969 *H. Bullinger, Spätantike Gürtelbeschlüge. Typen, Herstellung, Trageweise und Datierung, Dissertationes Archaeologicae Gandenses vol. XII, Brugge 1969.*
- BRUUN 1966 *P. M. Bruun, The Roman Imperial Coinage, vol. VII. Constantine and Licinius A.D. 313-337. (RIC VII). London 1966.*
- BURGER 1966 *A. Burger, The late roman cemetery at Ságvár, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae XVIII, Budapest 1966, 99-234.*
- BURGER 1974 *A. Burger, Római kori temető Somodor-pusztán (Komárom m.), Archeologiai Értesítő 101, Budapest 1974, 64-101.*
- BUSCHHAUSEN 1971 *H. Buschhausen, Die spätrömischen Metallschreine und frühchristlichen Reliquiare, Wien 1971.*
- CHIESA 1966 *G. S. Chiesa, Gemme del Museo Nazionale di Aquileia, Padova 1966.*
- CRAWFORD 1974 *M. H. Crawford, Roman Republican Coinage, Cambridge, 1974.*
- DAIM, STUPPNER 1991 *F. Daim, A. Stuppner, Das spätantike Gräberfeld und die villa rustica von Halbtorn, Burgenland, Archäologie Österreichs 2/2, Wien 1991, 49-56.*
- FITZ, LÁNYI, BÁNKI 1978 *J. Fitz, V. Lányi, Zs. Bánki, Kutatások Gorsiumban 1975-ben- Forschungen in Gorsium im Jahre 1975, Alba Regia XVI, Székesfehérvár 1978, 169-268.*
- FÜLEP 1984 *F. Fülep, Sopinae, Budapest 1984.*
- GÁSPÁR 1986 *D. Gáspár, Römische Kästchen aus Pannonien, Antaeus Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften 15, Budapest 1986.*
- GESZTELYI 1986 *T. Gesztelyi, A Déri Múzeum gemmagyűjteménye, A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1986, Debrecen 1987, 87-178.*
- GREVS 1987 *R. Grevs, Grčki mitovi, Beograd 1987.*
- HATTATT 1989 *R. Hattatt, Ancient Brooches and Other Artefacts, Oxford, 1989.*
- HOFFILLER 1902 *V. Hoffüller, Trački konjanik, Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva 6, Zagreb 1902, 192-209.*
- HOFFILLER 1912 *V. Hoffüller, Oprema rimskoga vojnika u prvo doba carstva, Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva 12, Zagreb 1912, 16-123.*
- HOLMES 1995 *S. Holmes, Seal Boxes from Roman London, London Archaeologist vol. 7, n° 15, London 1995, 391-395.*
- HOLZAPFEL 2008 *O. Holzapfel, Leksikon europske mitologije, Zagreb 2008.*
- ILKIĆ 2003 *M. Ilkić, Cornacum, sotinski prostor i njegovo mjesto u organizaciji južnog dijela provincije Panonije, disertacija, Zadar 2003.*
- ILKIĆ 2006 *M. Ilkić, Antičke plombe iz Sotina (Cornacum), Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 48, Zagreb- Zadar 2006, 57-80.*
- KOŠČEVIĆ 1983 *R. Košćević, O namjeni jednog antičkog upotrebnog predmeta, Prinosi Odjela za arheologiju 1, Zagreb 1983, 65-73.*
- KOŠČEVIĆ 1991a *R. Košćević, Pečatne kapsule iz Siska, Prilozi 8, Zagreb 1991, 25-36.*
- KOŠČEVIĆ 1991b *R. Košćević, Antička bronca iz Siska, Zagreb 1991.*
- KOŠČEVIĆ 2001 *R. Košćević, Sitni metalni predmeti iz Siscije, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 18, Zagreb 2001, 135-142.*
- LJUBIĆ 1879 *Š. Ljubić, Još dvie zavjetne ruke iz bronzne, Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva I, Zagreb 1879, 107-108.*
- MATTINGLY 1977 *H. Mattingly, Roman Coins, London 1977.*
- MEIXNER 1969 *I. Meixner, Neki kovovi iz nalaza kod Stoca koje ne poznaje najnovija radnja Sutherlanda "Roman Imperial Coinage", VI sv. 1967. godine, Numizmatičke vijesti XVI/27, Zagreb 1969, 16-18.*

- MÓCSY 1974
 NEVEROV 1971
 NEVEROV 1976
 NIKE - VICTORIA 2004
 PARRAGI 1963
 PEARCE 1951
 POPOVIĆ 1991
 RADMAN-LIVAJA 2002
 RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1980
 RISTIĆ 1984
 SCHMIDT-DICK 2002
 STĘPNIEWSKI 2004
 STEVENSON 1982.
 SUTHERLAND 1967
 SUTHERLAND 1984
 TESORI NAZIONALI 1991
 TÓTH 2005
 WEBB 1972
 WITT 2004
 ZAMAROVSKÝ 1973
- A. Mócsy, Pannonia and Upper Moesia, London 1974.*
O. Neverov, Antique Cameos in the Hermitage Collection, Leningrad 1971.
O. Neverov, Antique Intaglios in the Hermitage Collection, Leningrad 1976.
Nika- Victoria: on Coins and Medals, ed. Sespoina Evgenidou, Athens 2004.
G. Parragi, A Bogdáni úton feltárt későrómai temető, Budapest Régiségei XX, Budapest 1963, 311-326.
J. W. E. Pearce, The Roman Imperial Coinage, vol. IX. Valentinian I- Theodosius, London 1951.
I. Popović, Trački konjanik sa bronzane pločice iz Ritopeka, Starinar XL-XLI/1989-1990, Beograd 1991, 203-205.
I. Radman-Livaja, Nalazi rimske vojne opreme iz sjeverne Hrvatske u fundusu Arheološkog muzeja u Zagrebu, magistarski rad, Zagreb 2002.
A. Rendić-Miočević, Rimski olovni figuralni pečati iz Siska, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu XII-XIII, Zagreb 1980, 247-248.
S. Ristić, Leksikon mit i umetnost, Beograd 1984.
F. Schmidt-Dick, Typenatlas der römischen Reichsprägung von Augustus bis Aemilianus, Wien 2002.
L. Stępniewski, Not in RIC, http://www.forumancientcoins.com/notinric/from-17_p.html, 15. kolovoza 2010.
S. W. Stevenson, A Dictionary of Roman Coins: Republican and Imperial, London, 1982.
C. H. V. Sutherland, The Roman Imperial Coinage, vol. VI. From Diocletian, s reform (A.D 294) to the death of Maximinus (A.D. 313) (RIC VI). London 1968.
C. H. V. Sutherland, The Roman Imperial Coinage, vol. I. From 31 BC. to AD 69, London 1984.
Tesori nazionali della Croazia, Capolavori dei musei di Zagabria Arheološki muzej, Arezzo 1991.
E. Tóth, Zur Herkunft und Ikonographie der Scheibenfibeln der Keszthely-Kultur, Zalai Múzeum 14, Zalaegerszeg, 2005, 183-202.
P. H. Webb, The Roman Imperial Coinage, vol. V/2, London 1972.
J. Witt, Kästchenbeschlage- alttestamentliche und mythologische Szenen, u: Die Welt von Byzanz- Europas östliches Erbe, L. Wamser, Hsrg., München, 262-263.
V. Zamarovský, Junaci antičkih mitova, Zagreb 2004.

SUMMARY

FIGURATIVE REPRESENTATIONS ON ANTIQUE TIN ARTEFACTS FROM SOTIN - CORNACUM

Mato ILKIĆ

One of the most important auxiliary strongholds located on the limes in the present-day Croatian Danube River Basin was Cornacum, located in the area of Sotin in Roman times. In the last two centuries, a large number of different artefacts have been found in this poorly known multilayered archaeological site located 10 km south of Vukovar. Among other items, six tin artefacts with figurative representations have surfaced during different earthworks, and especially during deep ploughing. All the artefacts are

made of bronze, while the figurative representations they bear were executed with the use of a matrix.

Beside seals, seal boxes (capsules) were used to protect valuable items and confidential pieces of information from curious eyes in the antique world. A seal box recovered at Sotin belongs, thanks to its figurative content, to a rare type of related artefacts (Fig. 1a-b). The lid of the box is decorated with the representation of Victoria facing right. Although the figurative composition is small, only 12 mm

high, it was executed very skilfully with many details. The goddess of victory holds a round shield set against a small column. Thanks to other similar examples of seal boxes of the same technical traits but decorated with imperial portraits, this seal box could be dated possibly in the times of the Flavians or early Antonines.

The winged goddess, accompanied by two horses she is leading on short bridle reins, is represented on another small artefact from Sotin (Fig. 2). On a partially preserved small round plate there is a frontally set composition, in the centre of which a goddess dominates. She wears a short chiton. Her body is leaning leftwards, while her face is turned toward the horse on the right. The prancing horse's head is turned toward the goddess. The other horse, turned leftwards and with his head bent downwards, is indicated with a much shallower relief. At the foot of this composition there is a possible representation of clouds. So, the whole scene is set in the air, which is also suggested by the goddess's widely spread wings.

It seems that the small round plate from Sotin, with the representation of the floating winged goddess leading two horses, is inspired by one of the scenes from the mythological description of Aurora, that is, Eos. According to Homer (*Odyssey*, Book 5), at the end of night she rises from her bed in the east. In a saffron-coloured robe, she jumps into a horse-drawn chariot, and rides to Mt. Olympus, where she announces the arrival of her brother Helios. So, I presume that the motif on the small plate from Sotin refers to the goddess of dawn, who brings steeds to her brother, the god of the Sun, for his journey across the heavens.

Then there is a small fragment of a small plate with a preserved part of a figurative composition which most likely relates to a frontal motif of a quadriga with Sol, the Roman god of the Sun (Fig. 3). Above the lower flat rim, trimmed with a row of large dots, two horses are represented. In front of the first one, with its body turned to the right, and head turned back, stands another horse, whose neck is longer and its head is turned rightwards. A carriage wheel is situated between the legs of these animals. In terms of iconography, the representation from the Sotin fragment corresponds to the lower right part of the frontal composition of Sol and the quadriga.

One of the most important items of Roman military equipment was the belt fastened around the waist. A large number of various bronze parts from such belts have been discovered in Sotin. Several bronze parts from these belts bear figurative decorations. One belt buckle features a square tin reinforcement whose front is trimmed with a series of large dots. The central field bears the representation of a horseman, turned rightwards (Fig. 4). The horse

is galloping, which is particularly emphasised by the horseman's flowing cloak, which flags in a number of folds behind the rider. The horseman is protected by a round shield, held to the front, on the left of the horse's head. Armed with a short spear, which he raises in his right hand, he aims at the ground beneath him. Unfortunately, the lower part of the figurative metal reinforcement is damaged.

Almost the same figurative composition is also found on a two-piece prong of the waist belt set (Fig. 5a-b). Both small plates have an identical decoration. There is a stylised curly ornament in the upper, smaller field, bounded along the rims with a thin line. A horseman galloping to the right dominates the lower, much larger field, trimmed with a series of large dots. His representation is simplified, without a cloak, shield, or spear. Beneath the horseman, there is a quadruped with its legs spread and a long tail, bent upwards. Its body is turned rightwards, and the head backwards.

The horseman on the buckle's tin reinforcement (Fig. 4) and the two-piece prong (Fig. 5a-b) possibly represent Bellerophon. The concentration of such finds in the territory of Pannonia indicates that these finds were manufactured at workshop centres in this area. According to mythological traditions, Bellerophon killed the monster Chimera, defeated an enemy army, and subdued murderers. So, he symbolises strength and virtue, so that waist belt sets bearing the motif of this brave hero should primarily be associated with the Roman army of Late Antiquity. At that time, two military units were stationed in Sotin (Cornacum): *Cuneus equitum scutariorum* and *Equites Dalmatae*. The owners of the waist belt sets with the figurative representation of Bellerophon were probably members of these cavalry formations.

On the last tin artefact with a figurative representation from Sotin a frontal motif of a stylised human head is impressed (Fig. 6). The beardless face features indications of eyes, a nose and a mouth. Above a narrow forehead, several locks of hair are faintly visible. On the right side of the head, an ear can be seen. The representation on that artefact probably relates to Medusa.

Tin artefacts with figurative representations from Sotin belong to the types which are, for the time being, a unique phenomenon in the area of the Roman limes on the Croatian Danube River basin. All motifs on these tiny artefacts can be associated with the Roman army. This is quite logical, since Cornacum was one of the most important strongholds of the Roman army on the limes in the southeast part of the Roman province of Pannonia.

Translation: Nenad Patrum

Revision: Mark Davies